

KÖNYVEK KÖZÖTT

MOSOLYOGVA TANULNI

Sokszor megcsodáltam Tarján Tamás írásainak derűs alaphangját, mely nincs ellentétben szigorú igényességével. Bármelyik színházi bírálatát olvassuk is, nemcsak ismereteinek gazdagsága ragad meg, hanem a műfaj iránt érzett, nem palástolt szeretete is. Persze nemcsak a színházat fogadta szeretetében, hanem az egész magyar irodalmat is, melyről felszabadultan, elméleti előfeltevések nélkül szól, mintha egyfolytában arra buzdítana: a műveket olvassuk, ne a szakirodalomban botladozva gyűjtjük élményeinket. S közben mintha alig leplezett mosollyal figyelné törekvésünket. Nem azok közé tartozik — szerencsére —, akik a hitelesség mércéjének a lábjegyzetek özönét és szakirodalmi regiszterek sokaságát tekintik, inkább az esszé hagyományát követi, de nem jellemzi világnézeti bizonytalanság sem, mint az abból kitörni igyekvő esszéírókat általában, sőt, nagyon is biztos a dolgában, az a cél vezérli, hogy élményt adjon, miközben meglepően eredeti tájakat fedez és fedezet föl. A lábjegyzetek fojtogató igája alól kitekintő tudós bizonyára komoran olvasná azokat a tanulmányokat, amelyekben a Nyugat jeles íróinak sporttárgyú írásaiból köt csokrot, bepillantva az adott kor szokásaiba, a szociológia szokatlan aspektusából vizsgálva eddig homályban maradt jelenségeket, szokásokat. „Ez is tudomány?” — kérdi a zord tudós. De még mennyire! Micsoda kutatómunka szükséges egy-egy ilyen esszé megírásához! Némelyiket olvasva Szerb Antal is elégedetten bólintana, miközben Halász Gábor homlokát ráncolná. Nem csoda, hogy Tarján Tamás szívéhez a Nyugat írói közül Tersánszky Józsi Jenő áll a legközelebb (életművének legjobb ismerője), hiszen Tersánszky is szabálytalan író volt: „bizalmasan” írt a „nagy árnyakról”, jeles kortársairól, nem kis felháborodást keltve az irodalomtudományi berkekben. (Gondolom, ha a füttyművész író meghalotta az irodalomtudomány szót, kilelte a hideg.)

A Nyugat megjelenésének centenáriuma minden valamire való irodalomtörténész Adyék nemzedéke felé fordult, komoly eredmények születtek. Kosztolányi még népszerűbb lett, mint addig volt, s kivilágolt a kommunista irodalompolitika jó néhány baklövése, melynek magvait még Lukács György vetette el, s lelkes növendékei öntözgették. Az irodalom véresen komoly dolognak minősült, s aki nem felelt meg a marxista-leninista tudósok, kritikusok elképzeléseinek, egyszeriben a peremvidéken találta magát, legfeljebb néhány bekezdés jutott számára a tankönyvekben, melyek érték-

ítélete még sokáig tartotta magát. Tarján Tamásnak szerencséje volt: az ország egyik legjobb magyar tanára, Jelenits István oktatta, s megtanulhatta tőle, mit és hogyan érdemes olvasni, s alighanem ez a hamiskás mosoly is hatott rá, amely Jelenits tanár úr előadásának jellemzője.

A folyton változó irodalomtudományi iskolák egyike annak idején hatást gyakorolt a magyar kutatókra is. Ott és akkor az alkotó személye teljesen érdektelen lett, az elemzést műközpontúnak nevezték, gyakran különféle, lehetőleg idegen nyelvből kölcsönzött műszavak segítségével próbálták megvilágítani az alkotás lényegét. A fellángoló viták csak bonyolították a helyzetet, s ami jó volt, az is áldozatául esett a nézeteltéréseknek, melyek nem egyszer a politika síkján zajlottak (emlékezzük a tanönyv-vitára!). Tarján Tamás nem vett részt a háborúban, ragaszkodott kutatása módszeréhez, amelynek jellemzője az alkotó személyiségének minél gazdagabb nézőpontból való rekonstrukciója. Részben ez a magyarázata, hogy az egyik legnépszerűbb egyetemi előadó és oktató, aki körül lelkes hallgatók gyülekeztek össze. Új kötete *A Nyugat évtáji* címmel jelent meg a könyveit rendszeresen gondozó Pont Kiadónál, valójában azonban egy irodalmi csoportosulás képviselőinek egy-egy művéről szól, s mindenkor rekonstruálja az író személyiségét és törekvéseit, s a művek mögül felsejlő író arcmása lényegesen gazdagítja irodalomképünket és — ez talán a legjelentősebb — visszaállítja az irodalom értékkepző szerepét, jellem- és lélegzadagító adományát, amely nélkül kiszárad az élet. Már csak ezért is méltánylandó, hogy arcképcsalmokában szerepel Rejtő Jenő is (ebben ízlése találkozik Veres Andráséval, aki szintén nem tudja elképzelni a 20. század irodalmát a *Vesztegvár a Grand Hotelben* szerzőjének méltatása nélkül). Ha elfogadjuk azt a tételt, hogy a műalkotás kapcsolatot teremt az író és olvasója között, ezt a választást (és kivitelezését) ellenkezés nélkül fogadhatjuk el, kivált, ha számba vesszük, hogy például a gimnáziumban hány, ma már olvashatatlan mű ismerete kötelező. (Népszerűsítésüknek persze nem szerencsés módja „átírásuk”, ahogyan ezt Móricz Zsigmond próbálta megvalósítani Kemény Zsigmond regényével, vagy Illyés Gyula a *Bánk bán*nal.)

A Nyugat elnevezés egységes ízlést, irodalmi törekvéseket feltételez. Tudjuk, a valóságban nem így volt, mégsem mond ellent a valóságnak, hogy együtt tárgyaljuk például Tersánszkyt, Szép Ernőt, Móriczot és Babitsot. Egységben látatja őket az uralkodóvá tett korizlés elleni lázadásuk és az irodalom szerepének értelmezése. A kötet hangütésének szánt tanulmányban Major Henrik panoptiku-

máról, a nagy nemzedék tagjairól készített gyorsrajzairól olvashatunk. A nagyok között három nő portréja is látható: Lányi Saroltáé, Nilé, azaz Dap-
sy Gizelláé, és a hírhedten pocsek ízléssel öltöző
Kaffka Margité, akiről Szabó Dezső is úgy emlé-
kezett meg, mint az antitézis bajnokáról. Egyikük
sem sértődött meg, ahogy a többiek sem. Sejtették,
hogy egy ilyen ábrázolás többet használ ismertsé-
güknek és népszerűségüknek, mint bármilyen
fennkölt bírálat. Karinthy is felkeltette az érdeklő-
dést a nyugatosok iránt a nagyszerű *Így írtok tivel*,
amely — félve mondom — maradandóbb, mint hu-
moreszkjei, a *Tanár úr kérem*, a humoros irodalom
klasszikus remeke. (Meglehet, az oktatásban is nagy
haszna volna találó stílusparódiáinak.) Egy-két év-
tized múlva sajnos némelyik gyorsrajz modelljéről
már semmit sem tudnak a fiatalok, akik előtt már
elhomályosították Tóth Árpádot, Juhász Gyulát,
hogy Szép Ernőt ne is említsük.

Szándék és megvalósítás egysége Tarján Tamás
kötetének egyik nagy értéke. Legfeljebb a Gárdo-
nyiról írtak voltak kissé alkalomszerűek. Termé-
szetes, hogy Tarján Tamás ezúttal is az általa hön-
szerezett színház világában a legotthonosabb.
Móricz Zsigmond *Fortunatus* című darabjának há-
nyattatásairól és zalaegerszegi ősbemutatójáról írt
tanulmánya egyszerre idézi a színdarabjaival ki-
sebb sikert arató Móriczot (és korát), valamint az
ősbemutató évének hangulatát, ideológiai zűrzava-
rát, amelynek félig-meddig a színmű is áldozatul
esett, hiszen színrevitelébe előnytelenül játszott bele
a Ruszt József utódlásáért vívott belső csata. Irodalom-,
színháztörténet és politika sajátos disz-
harmóniáját hitelesen, személyes tapasztalatai
alapján láttató erővel idézi vissza Tarján Tamás, s
azt is bebizonyítja, régen rossz, ha a politikusok be-
leavatkoznak a művészetbe. (Az sem jobb, ha az
oktatásban tevékenykednek.)

Kicsit tétozva minősítem esszének a kötetben
közölt írásokat, bár szellemiségük, ötletességük e
műfaj fontos jellemzői. Ugyanakkor folyvást érez-
ni a filológiai alaposságot, a kutatómunkából leszűrt
tapasztalatok hitelesítő erejét is, amely inkább a ta-
nulmányok jellemzője. Ez utóbbi vonás leginkább
a Karinthy Frigyesről írtakban mutatkozik meg. Tar-
ján Tamásnak igaz van: az *Így írtok ti* különböző
szövegkiadásaiiban jól érezhető a következetlenség.
Ez abból is adódik, hogy az író a sikerén felbuz-
dulva haláláig újabb darabokkal bővítette az első
kiadás anyagát, s ezek a kiadványok ugyancsak a
legendás címmel jelentek meg.

Mindezt abban az írásában mondja el, amely-
ben Karinthy Frigyes Szomory Dezsőről alkotott
képét elemzi. Már csak azért is figyelemre méltó
tanulmánya ez, mert Szomory Dezsőt manapság
egyre kevesebben ismerik, és még kevesebben méltó-
tatják. Amint Tarján Tamás kimutatja: „Karinthy

Frigyes Molnár Ferenc után, vagy mellett a legtöbb
irodalmi paródiát Molnár legnagyobb drámaíró el-
lenlábásáról, Szomory Dezsőről alkotta...” (Nyil-
ván adódott a karikatúrisztikus megjelenítés le-
hetősége: Szomory stílusa ugyanis magában álló
kifejezőmódja volt a kor irodalmának; elképzel-
hető, ha nem magyar szerző, ugyanakkora hűhót
csaptak volna körülötte rajongói, mint tették ezt
Joyce megszállottjai, csak hogy Szomorynak alig-
alig voltak elszánt hívei.) Tény, hogy Szomory ko-
ra legérdekesebb író-személyisége volt. Mindent
megtett, a szélsőségektől sem visszariadva, hogy
beszéljenek róla, rá irányuljon a figyelem. Nehéz
volt önimádatának paroxizmusig fokozott meg-
nyilatkozásai mellett alkotásaira figyelni, holott
a jelek szerint a nagy nemzedék jó néhány kivá-
lósága becsülte írásait (még Ady Endre is, ami
nagy szó). Hogy találóan jellemezze magában álló
stílusát, Karinthynek nyilván nagyon alaposan
kellett tanulmányoznia jó néhány művét (termé-
szetesen nem mindet), pontosabban ismerte sze-
mélyes kapcsolatuk révén, mint legtöbb méltatója.
(Kevés számú igazán beleérző írás született róla,
ami azért is elgondolkodtató, mert a főváros iro-
dalmi és művészeti életének fellendítésében ko-
moly érdemei voltak a zsidóságnak, Szomory
pedig időnként túl is hangsúlyozta felekezeti ho-
vatartozását.)

A Párizsból hazatért Szomory a század első év-
tizedének második felében a Fidibusz hasábjain
közölt két gyengécske kisregényt, Tarján Tamás re-
mek megfogalmazása szerint: „nemesponyvát”,
amely értékítélete szerint Tersánszkynek és Rejtő
Jenőnek is jellemző műfaja volt. 1912-ben a Vig-
színház mutatta be az író *Györgyike, drága gyermek*
című színművét. Erről Karinthy szokásos ironiájával
írt a Nyugatban. A mai olvasó az ismertetés alap-
ján aligha képzelheti el, miről is szól a darab, de az
effajta ismertetést akkor nem várták el a kritikus-
tól, annál lelkesebben fogadták ironikus kitételeit,
melyekben a kritikus Karinthy egyáltalán nem szű-
kölködött. Érdemes visszaidézni Karinthy néhány
mondatát, amely íróját és a megbíráltat is elég hi-
telesen jellemzi: „Róffel akar folyadékot mérni, és
unciával szövetet, aki Szomory Dezső darabjában
tragikumot, vonalvezetést, elvont drámai gondo-
latot és irányt, erkölcsi tartalmat vagy életábrázo-
ló példát keres. Akinek mindezekon kívül még a
színpadszerűség és hatás kérdése is elég mindegy
ahhoz, hogy élvezni tudjon egyetlen egységes ér-
zést, ami néhány laza és szomorú eseményt egy-
befoglal: az gondoljon Szomory novelláira és ra-
jongó, sóvár lírájára, amivel a nő, a drága nő isteni
csodáját imádjá és áhítozza — erre a tikkadt lírá-
ra, mely az ő furcsa, vajúdó mondataiban lelkendez
és fuldoklik — szent isten, mit mondjak! — hiszen
emlékezhetnek rá, a szó szoros értelmében hogy ful-

ladnak el szavai, hogy bogozódnak össze kuszán, formákon és grammatikai kényszereken, hogy tépnek s száguldanak keresztül, mikor szegény, szegény szavakkal és szegény, szegény papíron igyekszik és kínlódik kitombolni az erotika viharát, amihez ezer zenekar és tízezer nehéz festék is kevés.” A korban uralkodó impresszionista kritika jellemző megfogalmazása e pár mondat, mely nem a művet, hanem írója egyéniségét ragadja meg, mind jobban azonosulva vele és törekvéseivel, mind messzebbre távolodva a bíráló — nem éppen találó fogalom — tárgyául szolgáló színműtől. Stílusbravúr Karinthy tűzijátéka, amint sok egyéb írása is. Szomorú közben elhalványul, ahogy a mi hűtlen emlékezetünkben is egyre homályosabban van jelen. Veszteség? Feltétlenül, ám vannak nagyobbak is.

Ahogy mindig, most is élvezettel, derűsen olvastam Tarján Tamás írásait, melyekből visszakövetkeztethetünk az irodalom kínálta életértékekre, amelyhez kutatásában eddig is, ebben a kötetében is hű maradt. Aki szeret súlyok nélkül repülni, annak ajánlom. (*Pont Kiadó, Budapest, 2016*)

RÓNAY LÁSZLÓ

RÓNAY LÁSZLÓ: MÁRAI SÁNDOR ÚJRATÖLTVE

A hurkát töltik, a kolbászt töltik, de nem mondhatom a feleségemnek, amikor kérdi, mi legyen a másnapi ebéd, nem mondhatom, hogy tölts egy töltött paprikát. A töltött paprikát nem töltik. A töltött káposztát sem töltik, hanem csinálják, készítik. Nem is főzik, a levest főzik. Ilyen nyelvi meghatározottságok között élünk. És mit töltenek újra? A fegyvert. A puskát újratöltik. Akkor Rónay László kis kötetének címadásával azt akarta mondani, hogy Márai Sándor fegyver? Nem tudom, mit akart mondani, de ha erre gondolt, akkor igaza volt. Márai egy finom mechanikájú, remekült esztergált csövű fegyver a butaság és minden evilági értelmetlenségei ellen, amikor hitet kell tenni az európai humanizmus értékei mellett.

Voltak manírjai és voltak nyafogós napjai, amikor ilyesmiket írt: „Egy napon nem hittem feltétlenül abban, hogy éppen nekem kell kiirtani a világból minden ízléstelenséget, aljasságot s panamát; igen, abban sem hittem feltétlenül, hogy a szárnyas, gyors röptű, írott szóval változtatni lehet még valamit a világon.” (*Egy polgár vallomása*. II. k.) Ez a múlt század harmincas éveinek közepe táján történt velem, de aztán még ötven évig mondta a magáét, megátalkodott konok elhívással a józan értelem nevében. Rónay László valamikor tudós monográfiát írt

Márai életművéről majd 700 oldalon (két normális könyv helyét veszi el a polcomon). Biztos vagyok abban, hogy nemzedékemből ő tud legtöbbet Márai Sándorról, ő ismeri legjobban ezt a nemcsak jelentőségében, hanem terjedelmében is nagy irodalmat. Most, ebben a kötetében kisebb-nagyobb írásaiból válogatott, azokból az írásaiból, melyek nem az esztétáról, nem a regénykonstruktórról szólnak, hanem erről a fegyverszerű íróról, akinek csőre szerelt távcsővén keresztül ma is érdemes ránézni a világra.

„Márai tisztán látta Európa gyengeségeit. Tudta, hogy a politikusoktól nem sokat várhat. Nem tetszelgett a kikezdhetetlen erkölcsű polgár szerepében, morális fölényét sem hangoztatta, de azt soha nem gondolta volna, hogy akkor vagyunk humanisták, ha baltás gyilkosokat küldünk vissza szülőhazájukba, vagy ha a korrupcióval átszótt, erőszakra épülő Oroszországot tekintjük ideálnak.” Máskor ilyen gondolatokra jut Márai olvasása közben: „Létezett valaha is az idealizált Európa? Éltek és úgy éltek, ahogy Márai megjelenítette őket, akik hazatértek vándorútjaikról békés otthonukba, a könyvszekrényeikhez, a hatalmas ovális asztalokhoz, melyek mellett méltósággal elmondták ebéd előtt az asztali áldást? Szép Európa lehetett, a képzelet Európája, amely célt, reményt és távlatot adott. Akár az ókoriak számára a Boldogok Szigete, amelyet sohasem lehetett elérni, de mindenkinek tudomása volt (és van) róla, aki gondolkodni és érezni tud. Az igazi művésznek kötelessége (volna) elhítenni társaival, hogy létezik, elérhető, ha másképp nem, úgy, hogy tiszteltben tartjuk emberközpotú hagyományait...”

Hétköznapi diskurzusainkban rendre összekeverünk két szót, azt képzeljük, hogy a polgár azonos a középosztállyal. Márainak lesújtó véleménye volt a középosztályról, talán még rosszabb véleménnyel volt róluk, mint a népi írók, akiket ugyancsak nem szeretett. De a polgár az ideál volt számára, egy kiválasztott „élcsapat”, vagy távoli ideál, mint a 19. századi messianista forradalmárok számára a soha el nem érkező kommunizmus. És ez a csak virtuálisan létező polgár testesítette meg írásaiban a humanizmust. Polgár és középosztály: ez két világ volt számára, de polgár és humanizmus, az egyet jelentett. „Az őrájratra induló Márai azt a humanizmust akarta visszaperelni, amelyről oly bensőséges lapokat írt az *Egy polgár vallomásaiban*, s amelyről maga is sejtette, hogy végképp kivett a hétköznapi életből, csak az irodalom és a művészetek tartományaiiban megőrizhető.”

A kötetben sorjázó írások nem szaktanulmányok — Rónay László már régen kinőtte a filológia szűkre szabott kereteit —, hanem esszék,

nyugatos hangulatú és nyugatos gondolatvilágú esszék. Az esszé pedig a szépirodalom műfaja: aki esszét ír, az író. A pontos tárgyyszerűség e kis kötet írásaiban egyben az író saját gondolataival és saját lélegzetvételével. Nemcsak általánosságban fogalmaz, hanem megnevez, Hitlert, Horthy minisztereit, a szocialista rendszernek nevezett politikai és rendőri diktatúra évtizedeit. Márait idézve és őrajta keresztül. De elsősorban és végső soron is ez a kis kötet az ő könyve, Márai inkább csak katalizátor és jó értelemben vett ürügy. Nekem éppen ezért tetszik. Hiszem és vallom, hogy az irodalomtörténetírásnak, ha életben akar maradni, abba kell hagynia a természettudományokkal való versenyt, és vissza (vissza? előre!) kell fordulnia a természetes irodalomolvasás lelki szabadságához.

És most hadd fordítsam a tartalomismertető recenzió szavát én is személyesre. A mi családkban édesanyám volt Márai-rajongó, gyerekkori lakásunk könyvespolcain ott sorakozott minden kötete. A tilalom évtizedeiben aztán az én dolgom volt nyugati útjaimon, hogy beszerzzem „künn” (Márai modoros szóhasználata) megjelent könyveit. Néha kalandosan csempésztem őket haza, s édesanyám, miközben Kazinczy Gábor kéziratai között kutatott, és az *Életrajzi Lexikont* szerkesztette, egy szuszra elolvasta őket. Ezek voltak a legjobb ajándékok. Tudtam Márai jelentőségét, tanítottam az egyetemen, amikor művei itthon még tiltólistán voltak, mert arra gondoltam, nem lehet, hogy a magyar irodalom leendő tanárai ne halljanak róla. Tudtam, hogy az *Egy polgár vallomásainak* első kötete remekmű, kedvencem volt a *Csutora*, s igazat adtam Sötér Istvánnak, amikor egyszer azt mondta, hogy a *Szindbád hazamegy* a legszebb Krúdy-regény. Tudtam Márai jelentőségét, de voltak fenntartásaim vele szemben. Nem szépirói teljesítményével, hanem szemléletének és magatartásának néhány mozzanatával.

Én úgy gondolom, hogy az antiszemita zsidózás elutasítása kizáró parancs, aki zsidózik, kizárja magát a szellemi életből. De nem szeretem a prolizást sem. Márai ezt nem érezte illembe ütközőnek „Nincs silányabb, megalázóbb ellenfél a prolinál” — írta (53.). Esterházy Péter nem írt ilyet. Nem tartom erénynek nemesnek nevezett konzervatívságát, hogy hosszú éveket élt Párizsban és semmit nem vett észre az akkor hegycúcsaikon járó avantgárd mozgalmak izgalmas kísérleteiből. Abban sem vagyok biztos, hogy különös erkölcsi erény volt itt hagynia az országot. Nagy írók maradtak itthon. Németh László és Déry Tibor életműve nem kisebb az övénel. Szerintem aránytalanságok vannak mai megítélésében, a mai kritika túlságosan kiemeli

őt természetes közegéből, a második nemzedék írói közül. De bízom benne, hogy előbb-utóbb helyreáll az egyensúly, s lesznek, akik akár még a *Felelet* első kötetét is kézbe veszik. (*Hungarovoxx Kiadó*, Budapest, 2016)

KENYERES ZOLTÁN

VÉGEL LÁSZLÓ: BALKÁNI SZÉPSÉG, AVAGY SLEMIL FATTYÚJA

Újvidéktől Újvidékig terjed Végel László könyvekben mérve majd fél évszázadnyi prózaírói pályája, melynek két szélső pontja az 1968-ban Újvidéken megjelent, akkor nagy érdeklődést kiváltó s az utóbbi években magyar és szerb (fordítója Aleksander Tišma!) nyelvterületen is újabb kiadásokat megélt *Egy makró emlékiratai*, illetve a tavaly Pesten megjelent *Balkáni szépség, avagy Slemil fattyúja* című regénye. Mindkét mű színhelye Újvidék, s mindkét regény tárgya az idegenség, amit az ember a maga életközegében tapasztal. A huszonévesen írt *Makró* (ahogy az irodalmi zsargonban elterjedt) a helyét nem találó fiatalok világát jeleníti meg, a *Slemil* (ahogy talán majd az irodalmi zsargon számon fogja tartani) pedig arról a hontalanságról szól, melyet több évtizednyi egymást követő, egymásnak ellentmondó társadalmi és politikai változások alapján saját szülőhelyén tapasztal az immár érett alkotókorba jutó író. Míg a *Makró* közérzeti gyorsfotó, ma azt mondanánk, alkotói szelfi, addig a *Slemil* időben nagyobb, majd egy századot felölölő közösségi tabló. Hogy pedig Végel érdeklődésében, gondolkodásában és következképpen opusában mind az idegenség, mind pedig a hontalanság érzése egy életre szólóan jelen van, azt a két regény megírása közötti évtizedek esszéket, naplókat, traktátust olykor regényszerű struktúrába helyező gazdag és változatos könyvtermése tanúsítja.

Az egyik naplótöredékében magát „íróasztala fölé görnyedő neoplantái”-nak valló Végel ezt a már-már monomániás életélményt, amit hazátlan lokálpatriótaként érez — amint esszéi és immár több évtizedre rúgó, heti rendszerességgel publikált naplójegyzetei bizonyítják —, olykor regényben is igyekszik olvasói elé tárni. Ezúttal úgy, hogy a romantikus író, Chamisso 1814-beli különös történetének zseniális ötletét veszi kölcsön, mely szerint egyik novellájának hőse, Schlemihl Péter, miután árnyékát eladta az ördögnek, elvesztette egyéniségét, amit Végel olyképpen módosít, hogy a regény főszereplője azért nem lehet önmaga, mert több árnyéka (=neve) van, melyek az éppen hatalmon levő rendszertől függően változnak. Nagypapa, a re-

gény főszereplője, kinek élettörténetét unokája meséli el, a monarchiabeli anyakönyv szerint Johann Schlemihl volt, 1918 után a királyi, s majd 1945 után a titói Jugoszláviában viszont Jovan Šlemil lett, míg a rövid magyar „megszállás” alatt Slemil Jánosként tartották nyilván. Nem véletlenül fakad ki a partizántiszt, Svetozar, a történet egyik drámai pillanatában: „Te szerencsétlen, magad sem tudod az igazi neved. Ez a világ tele van hozzád hasonlókkal.” Közéjük tartozik az unoka is, aki Franz is, Ferenc is, míg végül Franja lesz. Különben ő a címben említett Slemil fattyúja, ki anyja után Slemil, de fattyú, mert nem tudni, ki az apja, Svetozar vagy egy magyar tiszt, ahogy az ügyesen bonyolított történetvezetésből végül váratlanul kiderül. De mivel a nagyapa élettörténetének két meghatározó élet-tartamát jelenti a magyar tiszt és Svetozar szerepeltetése, a narrátori feladatot ellátó unoka apjának kiléte a regénynek nem csak színező mozzanata. Mindkettő két olyan, a regényben talán a kelleténél bőségesebben előadott korszakot jelképeznek, melyeket a nagyapa igencsak megsínylett. Kedvelték, mert hűségesen szolgált, remek országcímereket készített kovácsoltvasból, majd rokkanttra verték, de, mint hosszú élete során mindent, ezt is szerencsésen megúsza. A legújabb rendszerváltás a kommunizmus áldozatát látja benne, utcát neveznek el róla, szobrot állítanak neki és emlékházat hoznak létre, bár meggyőződésük szerint „jellemetlen senkiházi volt. Megjátszotta a féleszűt, amivel még az OZNA-tisztet is átjuttatta. Horthy udvari bohóca, a komcsik komédiása” volt, s mondja ezt nem más, mint az „új világ” háborúban magát jól megszedő, benzínbáróként ismert maffiózója. S mindez részben igaz is, meg nem is, lévén hogy a nagyapa mást sem akart, mint túlélni az adott, kivétel nélkül hazug rendszert. S hogy szándékának konkrét célja is legyen, életben maradását két rögeszmévé lett vágy vezérelte: megőrizni az első világháború előestéjén Bécsbe szaladt gazdája műhelyét, hogy ha Schwarz úr visszajön, ahogy távozásakor ígérte, mindent úgy találjon, ahogy itt hagyott, illetve hogy lánya, Erika postáskisasszony legyen. Mindkettő illúzió maradt. Schwarz úr visszatérését is, Erika állásba juttatását is az egymást követő rendszerek akadályozták meg, amivel az író azon meggyőződésének ad hangot, hogy az egyes ember mindig az adott rendszer áldozata, sohasem érvényesítheti saját vágyait. Bár egyhelyben él, mint nagyapa, de három neve van, sohasem lehet önmaga és nincs sem igazi otthona, sem hazája. Mindig azt a hatalmat kell szolgálnia, amely azt kívánja elhítni vele, hogy számára hazát teremtett. Ebben, ha hosszú

életű, kezdetben még hisz is, de utóbb rájön, hogy a haza nimbusza csupán ámitás, ami ellen úgy védekezhet, ha rálel arra, amivel szemben a hatalom tehetetlen. Nagyapa számára ez a menekülő magyar uraságtól hátrahagyott kereszteszék, amelybe ő egy kiadós verés után kerül, de amely ettől kezdve számára védelmet nyújt.

Hogy az egyes ember örök kiszolgáltatottja a hatalomnak, s ami vele történik, az a külvilág hatására történik — ez Végel alapvető létfilozófiai tapasztalata —, az a regényben leghitelesebben akkor jut kifejezésre, ha az író autentikus történelmi, társadalmi és politikai situációkat teremt, s nem törekszik szereplői belső, lelki világának ábrázolására. Ha számára nem az ember, hanem a helyzet a fontos, amelybe szereplői kerülnek, élnek. Ez a prózaesztétikai elképzelés eredményezi, hogy Végel nem szépprózát, hanem prózát ír, lévén hogy ő kezdetől fogva politikai alkat, akihez a publicisztika (napló, esszé, cikk) közelebb áll, mint a mívés megformálással írt, általa „nyafogós” nevezett regény, ahogy ezt naplójegyzeteiben gyakran szóvá teszi. Kétségtelenül tiszteletet érdemlő szemlélet, amit el kell fogadni, de ami — épp az itt bemutatott *Slemil*-regény ismeretében — vitára is készíteti a kritikust, aki számára a lényegében ismert élethelyzetekkel egyenértékű néhány szereplő lelki élete. A *Slemil*-ben elsősorban a festőből lett partizántiszt, majd befolyásos politikus, Svetozar és a színészből bátor frontharcossá lett, majd nagy szerelme elvesztése miatt kegyetlen, bosszúálló gyilkos, Svetlana (különben Svetozar felesége!) története, gondolkodása, viselkedése. Nem kevésbé érdekes a címben említett balkáni szépségnek nevezett bécsi festőmodellé lett belgrádi hölgy, Ivana sorsának alakulása. Ha prózapóztikai elvéhez Végel kevésbé kíván hű lenni, s olyan történelmi evidenciák részletes leírása, mint a magyar „megszállók” fennhéjázó viselkedése, majd gyáva megfutamodása, illetve a „felszabadítók” kegyetlenkedése helyett jobban belemélyül szereplői, köztük a nagyapa és unokája, belső világának differenciáltabb ábrázolásába, akkor ezt az ügyesen bonyolított cselekményű regényt komplettebb alkotásként tarthatnánk számon. (*Noran Libro*, Budapest, 2015)

GEROLD LÁSZLÓ

DARVASI LÁSZLÓ: ISTEN. HAZA. CSAL.

Manapság kétfajta vita is zajlik a magyar próza jelenéről. Egyfelől az örök dilemma újra és újra visszatér: alulértékelt-e a novella a regénnyel szemben? Másfelől: milyen értéket képvisel kor-

társ irodalmunk az 1960-as, az 1970-es és az 1980-as évekhez mérten? Egyik vita hőfokát sem értékelném túl, már csak azért sem, mert az irodalom berkeit nem lépi túl a vélemények ütköztetése. Sőt: magát az irodalmi életet sem feltétlen hozza lázba ez a két kérdés. Vélhetően azért, mert alapvetően nem irodalmi kérdésnek tételezi fel e kettőt.

A magyar prózában rövidtávon képtelenségnek tetszik megtörni a regény primátusát. Az ilyen kísérleteket azért is szemlélhetjük kétkedve, mert nehezen hihetőnek tűnik olyan alkotói program, amelynek célkeresztjében tételszerűen szerepelne a novella és a regény egymáshoz mért fontosságának és befogadói elfogadottságának megváltoztatása. Az írók bizonyára másként gondolkodnak, és az ilyen típusú elméleti megközelítések nem befolyásolják munkájukat. A magyar novella jelenlegi helyzetét nem látom rossznak. Főként, ha arra gondolok, hogy az elmúlt években Cserna-Szabó Andrásról, Kerékgyártó Istvántól, Jászberényi Sándortól, Kötter Tamástól és Darvasi Lászlótól (a felsorolás önkényes, és akaratlanul is leírójának ízlésbeli lenyomata) remek elbeszélésköteteket olvashattunk. A felsoroltak alkotói világa és felfogása a kortárs magyar kispróza-irodalom sokféleségére is rámutatnak, noha az említettek korántsem a teljességet képviselik.

Mindezek előrebocsátásával juthatunk el Darvasi László *Isten. Haza. Csal.* című tavaly megjelent novelláskötetéhez. Egyetlen alkotói életpályán is lemérhető és bemutatható, hogy a prózaműfajok sokasága (de maradjuk most az említett kettősségnél) milyen természetesen és magától értetődően variálódik egymással. Darvasit könnyen elkönnyvelhetnénk a kortárs regényírók táborába, gondoljunk csak két monumentális nagyprózájára, *A könnyemutatványosok legendájára* és a *Virágzabálókra*. Ugyanezzel az erővel és meggyőződéssel érvelhetnénk az elsődlegesen novelláíró Darvasi mellett, akinek sokadik elbeszéléskötete a mostani (*A veinhageni rózsabokrok*, *A Borgognoni-féle szomorúság*, *Szerelmem*, *Dumumba elvtársnő*, *Szerezni egy nőt*, *A lojangi kutyavadászok*, *A világ legboldogabb zenekara*, *A titokzatos világválogatott*, *Vándorló sírok*), és a felsorolás még így sem teljes.

Az *Isten. Haza. Csal.* szerkesztési elveit tekintve visszatér a szerző kedvelte eljárásához. Tematikus rend uralja a kötetet. Igaz, ezt a megoldást a cím már szinte előrebocsátja. (Hamarjában hadd utaljak *A lojangi kutyavadászok* és a *Vándorló sírok* című kötetek tematikus szerkesztésére.) A harminchárom novellát tartalmazó új kötet bizonyos értelemben számmisztikai kérdéseket is felvet, bár ennek jelentőségét nem hangsúlyoznám túl.

A címben szereplő fogalmak alatt helyet kapó novellák számszerűsége is ezt támasztja alá. Az első két fejezet kilenc-kilenc, míg a zárófejezet tizenöt kisprózát tartalmaz, és jól kivehetően a szerzőt leginkább az foglalkoztathatta, hogy a keresztény mitológia szempontjából releváns harminchármas szám része legyen a kötetnek. Annál is inkább így gondolom, mert döcögösen és nehezen indul a kötet. A *Virág*, a *Kőlépcső* és a *Papagáj* című novellákat kevésbé sikerülteknek érzem. Egy, az alkalmazottnál szigorúbb szerkesztői eljárás alapján akár kimaradhatnának a kötetből, ami szerkezeti gondok forrásává válna, mert megbomlana a fejezetek közötti mennyiségi egyensúly, ami a szimmetriát ezúttal nélkülözve, mégis a kötet egyik jellemzője.

Darvasi Lászlót szokás a szép mondatok írójának nevezni, ami részgazság. Vagyis igaz, de a teljes igazság nem ez. Az új novelláskötet mindenekelőtt lenyűgöző valóságismeretével, a kisvilág feltérképezésének és bemutatásának szinte egyedülálló képessége felismerését erősítette meg bennem. A szerző rangja és helye régóta nem kérdés a kortárs prózában, ám ez a kötet azzal szembeesít, hogy annak a fajta dísztelen, kopogós, szűkszavú prózában, amelynek egy-egy iskoláját teremtette meg a maga módján Mészöly Miklós, Tar Sándor és Bodor Ádám, elsőrangú követője akadt. A felismerés (ha ez egyáltalán az) fontosságát mérsékli, hogy Darvasi korábbi kötetei is adtak okot ilyesfajta következtetések levonására, így a most elemzett ebben inkább csak megerősít. A Bodor Ádámmal, de különösen Tar Sándorral való irodalmi rokonság az ábrázolt világ hasonlóságán is alapszik. Az író sokat tud a mélyben létező Magyarországról, a kisegzisztenciák nyomorúságáról és banalitásáról, a vidék magányáról és magára hagyatottságáról.

A kilátástalanságról és a reményvesztettségről sajátos hangon szól Darvasi. Nem az e világok ábrázolásánál olyan gyakori hiperrealizmus eszközeit használja, noha belülről és zsigerileg ismeri ezt a világot (világokat), hanem a valóságábrázolás hagyományos eszközei mellett a csoda, a megmagyarázhatatlan, a rejtély, a misztikum és a mágia eszközei legalább annyira részei az alkotói fegyvertárnak, mint a realizmus jól bevett és bevált formái. A novelláskötet izgalmat és értékét alapvetően a két eszközrendszer együttes alkalmazása adja.

És van valami mindezekon túl, ami a Darvasi-prózát régóta olyan ellenállhatatlanná teszi: az elapadhatatlan mesélőkedv. A történetek sokfélesége. Mindenfajta epika egyik alapja mégis csak ez. (*Magvető*, Budapest 2015)

BOD PÉTER

SOMMAIRE

Le soixantième anniversaire de la révolution hongroise de 1956

- BÉLA POMOGÁTS: Souvenirs personnels sur l'insurrection de Budapest
 LÁSZLÓ RÓNAY: Fragments de souvenirs sur la révolution
 ESZTER CÚTHNÉ GYÓNI: Le destin de l'abbé cistercien Vendel Endrédy
 FERENC SZABÓ: Saint Jean-Paul II sur la révolution hongroise de 1956
 ■ Poèmes de György Czigány, Lajos Mohai V., András Oláh et Éva Petrőczy
 VERA PRONTVAI: Sur la pièce *Caravaggio Terminal* de András Visky
 ■ Géza Kovács et György Michaletzky sur Péter Esterházy (1950–2016)
 ■ Entretien inédit avec Imre Kertész

INHALT

Sechzigstes Jubiläum der ungarischen Revolution 1956

- BÉLA POMOGÁTS: Persönliche Memoiren über den Aufstand in Budapest
 LÁSZLÓ RÓNAY: Erinnerungen über der Revolution
 ESZTER CÚTHNÉ GYÓNI: Über das Schicksal des Zisterzienserabtes Vendel Endrédy
 FERENC SZABÓ: Heiliger Johannes Paul II über die Revolution 1956
 ■ Gedichte von György Czigány, Lajos Mohai V., András Oláh und Éva Petrőczy
 VERA PRONTVAI: Über das Drama *Caravaggio Terminal* von András Visky
 ■ Géza Kovács und György Michaletzky über Péter Esterházy (1950–2016)
 ■ Unveröffentlichtes Gespräch mit Imre Kertész

CONTENTS

60th Anniversary of the Hungarian Revolution in 1956

- BÉLA POMOGÁTS: Personal Memoirs of the Uprising in Budapest
 LÁSZLÓ RÓNAY: Memory Fragments about the Revolution
 ESZTER CÚTHNÉ GYÓNI: The destiny of the Cistercian Abbot Vendel Endrédy
 FERENC SZABÓ: Saint John Paul II about the Revolution in 1956
 ■ Poems by György Czigány, Lajos Mohai V., András Oláh and Éva Petrőczy
 VERA PRONTVAI: About the Drama *Caravaggio Terminal* by András Visky
 ■ Géza Kovács and György Michaletzky about Péter Esterházy (1950–2016)
 ■ Unpublished Interview with Imre Kertész

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Munkatársak: BENDE JÓZSEF, DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG, HAFNER ZOLTÁN, LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS, PUSKÁS ATTILA

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, KISS SZEMÁN RÓBERT,

POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ Szerkesztőségi titkár és tördelő: NÉMETH ILONA

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomdai munkák: Séd Nyomda Kft., Ügyvezető igazgató: Katona Szilvia

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Piarista köz. 1. IV. em. 420. Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Zrt. és alternatív terjesztők.

A Magyar Posta Zrt. postacíme: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármelyik postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt. fenti elérhetőségein.

A Vigilia csekkszámja száma: OTP V. ker. 11707024–20373432. Előfizetési díj: egy évre 5.640,- Ft, fél évre 2.820,- Ft, negyed évre 1.410,- Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: EU országok: 18.000,- Ft/év vagy 100,- USD, illetve ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10–14 ÓRA.

KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA

Ára: 550 Ft

VIGILIA

SZEMLE

- RÓNAY LÁSZLÓ
VÉGEL LÁSZLÓ
DARVASI LÁSZLÓ
- Könyvek között
Márai Sándor újratöltve
Balkáni szépség, avagy Slemil fattyúja
Isten. Haza. Csal.

A SZEMLÉKET ÍRTÁK Bod Péter, Gerold László,
Kenyeres Zoltán és Rónay László

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- Emlékezés Nemes Nagy Ágnesre
- A Vigilia körkérdése
- Buda Attila, Ferencz Győző,
Mártonffy Marcell és Nagy Eszter tanulmánya
- Fecske Csaba, Halmai Tamás,
Horkay Hörcher Ferenc, Murányi Zita,
Saitos Lajos és Vasadi Péter írása

nka

Nemzeti Kulturális Alap

9 770042 602005